

SAT-2.205-1-HEF-07

Русенските народни представители в учредителното събрание

Любомир Златев

National representatives from Ruse at the constituent assembly

Lyubomir Zlatev

Abstract: In the present publication are enlightened the contributions of the national representatives from Rouse at the Bulgarian Constituent Assembly, convened in Veliko Tarnovo on 10th of February 1879.

Key word: Constituent Assembly, national representatives (deputies), constitution, exarchy.

ВЪВЕДЕНИЕ

По силата на мястото, което парламентарната институция заема в българската политическа система, интересът към нейната история е напълно оправдан. По един или друг повод, в контекста на различни теми всеки изследовател на Новата българска история се докосва до дейността на Народното събрание в определен отрязък от време. Макар и недостатъчни, все пак не липсват и изследвания, посветени на институцията като такава, на механизмите на формиране и функциониране на парламента. Като че ли най-пренебрегвани остават самите парламентаристи – тези, които със своето присъствие или отсъствие от пленарната зала, със своя вот на подкрепа или отрицание създават законите, контролират изпълнителната власт, вземат съдбоносни за бъдещето на страната решения.

Кои са хората, получили народното доверие и така имащи възможност да се докоснат и да творят голямата политика? Какви качества демонстрират в парламентарните си изяви? Как и дали успяват да оправдаят гласуваното доверие? Именно на тези въпроси отчасти се опитва да отговори настоящата публикация по отношение на русенските избраници в Учредителното събрание, положило основния темел на Нова България.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Най-важният момент в началния етап от развитието на държавно-творческия процес в страната след Освобождението е свикването на Учредителното събрание в Търново на 10 февруари 1879 г. Русенски окръг влиза в състава на Русенска губерния. Представен е от 12 депутати, от които 6 са по звание, 4 – по двустепенен избор и двама са назначени от руския императорски комисар. Подобно на целия състав на Събранието, и те са изявени обществени дейци, участници в националноосвободителните борби. По звание са определени: митрополит Григорий Доростолски и Червенски, Никола Стойчев – председател на русенския губернский съд, Никола Стойчев – председател на Русенския губернский съд, Никола Стойчев – председател на Русенския губернский съд, Стоил Попов – председател на търговския съд, Симеон Златев – председател на Русенския окръжен съд, Павел Братоев – председател на Русенския окръжен съвет, Иван Данев – председател на Русенския градски съвет; по избор – Драган Цанков, Тодор Хаджистанчев, Петър Чернев и Хаджи Иванчо Хаджипенчович; по назначение – Райчо Каролев, инспектор на училищата в Русенска губерния и Емин ага от Русе [8, с. IX–XVI; 10, с. 241, 344; 3, с. 14–29; 2, с. 13].

Участието на русенските депутати в дискусиите на първия български парламент е различно. Общозвестен е приносът на Др. Цанков, като един от най-изтъкнатите водачи на мнозинството от либералното политическо течение за

изработването на Търновската конституция в максимално демократичен дух. Неговото умение и природен такт тушират в някои случаи кризисни ситуации в Учредителното събрание и придават градивен характер дори на най-разгорещените спорове [7, с. 15, 30–34]. На другия полюс е публицистът Т. Хаджистанчев. Стараейки се да подражава на либералните водачи, на които е идеен съмишленик, той се увлича в дълги пледоарии, забърква мисълта си и се налага често председателят на събранието да го прекъсва под неодобрителните възгласи на депутатската колегия [8, с. 47, 51; 1, а.е. 141, 148–149, 153 и др.].

По повод мемоара на т. нар. „умерени“ до Великите сили от 13 март 1879 г., съдържащ слаб протест срещу международно узаконеното разпокъсване на българските земи, русенските народни представители Др. Цанков, С. Златев, Т. Хаджистанчев и др., категорично се обявяват против него и отказват да го подпишат. Те застъпват мнението, че повсеместните протести в цялото княжество срещу несправедливите решения на Берлинския договор трябва да продължат [6, с. 46]. Т. Хаджистанчев, без да държи сметка за сложната международна обстановка, в разпалено емоционално състояние стига до крайност – подава оставка и напуска събранието. Въпреки патриотичните му подбуди, неговата постъпка е порицана от останалите депутати, като незначителна голямата отговорност на народното представителство [8, с. 88; 9, с. 67–68].

Друг русенски представител, който се опитва да повлияе на Учредителното събрание върху вземането на важни за бъдещето управление на страната решения е Ив. Хаджипенчович. Добър общински и църковно-училищен деятел в миналото, но дълбоко ненавиждан от всички заради 13 годишното му участие в турския Държавен съвет и най-вече заради подписа му под смъртната присъда на Левски [5, с. 68]. Като дългогодишен турски администратор, Хаджипенчович ревностно обосновава необходимостта от създаването на Държавен съвет и в княжеството. „Ще видите, казва той, че без него нашата управителна машина скоро ще спре“ [9, с. 99]. Своето искане Ив. Хаджипенчович ще види временно осъществено след княжеския акт от 27 април 1881 г. За двукамарен парламент със сенат се изказва и бъдещият русенски кмет П. Чернев [8, с. 171; 11, с. 64, 72, 75].

По-съществено е участието в пренията на учредителите на известния с консервативните си възгледи митрополит Григорий. Заедно със софийския митрополит Милетий, двамата упорито поддържат позицията за налагане на цензура от страна на висшия клир върху „съчиненията с духовно и догматическо съдържание“. Завързва се остър диалог между водача на либералното мнозинство Петко Каравелов и русенския митрополит. В крайна сметка мнозинството категорично отхвърля идеята за каквато и да е цензура [8, с. 167; 9, с. 82–83]. Тогава младите, подкрепяни от консервативното малцинство, подават протест до бюрото на Учредителното събрание за „умишлената бързина“, с която се приемат „без дълбоко обсъждане“ толкова важни закони и опасността, която представлява за държавата „безграничната свобода на печата“. Този протест навежда някои консервативни представители на мисълта за бъдеща ревизия на още неродената конституция [9, с. 95–96]. Това внушение се засилва и от окончателната редакция на конституционния текст, според която синодалните архиереи получават все пак правото да цензурират църковно-догматичната книжнина [8, с. 227; 4, с. 19–20].

Отново много упорито митрополит Григорий се противопоставя на Дриновата формулировка в проекта за Органически устав, предвиждаща единство на българската църква под върховенството на екзарха. Личният мотив на русенския митрополит за това противопоставяне е лесно обясним. Когато през пролетта на 1877 г. Високата порта изпраща на заточение първия български екзарх Антим I, се провежда набързо избор за негов заместник, без да се спазват всички формалности на екзархийския устав. Доростолският и Червенски митрополит получава само един

глас по-малко от Йосиф I. Сега той търси реванш и подкрепян от останалите владици от княжеството настоява те да се управляват от свой, независим от екзарха синод. Митрополит Григорий, на чиято страна отново застават и някои консервативни представители, изтъква необоримия аргумент, че всички самостоятелни православни държави имат своя автокефална църковна организация. Постепенно разискването на този въпрос придобива доста неясен за мнозинството народни представители теолого-догматичен характер, но след разясненията на Др. Цанков дебатите се прекъсват от депутатски викове: „Единство! Искаме единство!“ [9, с. 116].

Последвалите опити на русенският митрополит да намери някакъв междинен вариант, за да убеди народното представителство в своята правота, също са неуспешни. Но той и останалите висши архиереи разчитат пак на последната редакция на конституционния текст. И наистина, те успяват чрез една доста неясна формулировка да сведат до минимум възможността за църковно-административна намеса на екзарха в Княжеството. От друга страна, поне формално, се запазва целостта на общобългарската църковна територия, което има изключително важно значение за Македония и другите български земи останали под османска власт [9, с. 119; 4, с. 11].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

На 16 април 1879 г. в сградата на бившия турски конак в Търново депутатите в Българското учредително събрание подписват основния закон на държавата – Конституцията. Според нейните постановления народният суверенитет е защитен чрез широките права, които се дават на Народното събрание (Обикновено и Велико). Парламентът се явява еманация на народната воля и има действителна власт. Така се слага началото на модерния български парламентаризъм, който в следващите десетилетия ще бележи върхове и спадове, ще следва и в значителна степен ще определя развитието на страната.

Бележки:

[1] ДА–Русе, ф. 59, оп. 1.

[2] Златев, Л. Политическият живот в Русе 1879–1900. Русе, 1998.

[3] Златев, Л., Р. Стоянова. Русенските парламентаристи 1879–1946 г. Русе, 2011.

[4] Конституция на Българското княжество. Търново, 1879.

[5] Маринов, Д. Стефан Стамболов и новейшата ни история. Ч. 1. С., 1992.

[6] Маркова, З., Ел. Стателова. Учредителното събрание в Търново. – Исторически преглед, 1979, №3.

[7] Николова, В. Драган Цанков. Политик на две епохи. Ст. Загора, 1992.

[8] Протоколите на Учредителното Българско народно събрание в Търново. Пловдив, София, Русчук, 1879.

[9] Радев, С. Строителите на съвременна България. Т. 1. С., 1973.

[10] Спомени за Учредителното събрание. Съставители: Стателова, Ел., З. Маркова. С., 1979.

[11] Тодоров, Г. Към въпроса за произхода и същността на политическите програми и партии в Учредителното събрание. ИИБИ. Т. 7, 1957.

За контакти:

Доц. д.ист.н. Любомир Златев, Катедра „Педагогика, психология и история“, Русенски университет „Ангел Кънчев“, e-mail: lubomir_zlatev@mail.bg